

Кучеренко І.А.

к. пед. н., викладач кафедри

практичного мовознавства,

Уманський державний педагогічний у

ніверситет імені Павла Тичини

ФОРМУВАННЯ СТИЛІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті автор висвітлює і характеризує дидактичні засади формування стилістичної компетентності учнів старшої школи.

In article author explains and characterizes didactic principles of forming stylistic competence of higher school pupils.

Для досягнення основної мети освіти (відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» і Державного стандарту базової і повної середньої освіти) навчання у старшій школі базується на комунікативно-функціональному та особистісно-орієнтованому підходах і передбачає розвиток передусім мовної компетенції учнів (рівень стандарту), істотне поглиблення мовної і мовленнєвої компетенції (академічний рівень), різнобічне вивчення мови і розвиток мовлення з метою підготовки учня до здобуття професії філологічного профілю [7].

Формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості – основне завдання сучасної загальноосвітньої школи та один із пріоритетних напрямків лінгводидактики. Належний рівень комунікативної компетентності випускників школи складається із багатьох чинників – досконалого розвитку їхніх умінь і навичок комунікативно виправдано користуватися мовними засобами всіх рівнів української мови, семантичної та стилістичної вправності комунікантів, знань усіх складових ситуації спілкування.

Проблемі вивчення стилістики у школі і формування стилістичної

компетентності учнів приділяли увагу І.К. Білодід, О.М. Біляєв, П.П. Кордун, О.О. Леонтєв, Л.І. Мацько, В.Я. Мельничайко, М.І. Пентиліук.

Мета статті – визначити й охарактеризувати дидактичні засади формування стилістичної компетентності старшокласників.

Стилістична компетенція старшокласників проявляється у їхніх вміннях використовувати мову в конкретній ситуації спілкування – це сукупність знань, умінь і навичок про спілкування в різноманітних умовах і з різними комунікантами, а також знань вербальних і невербальних засад інтеракції, умінь їх ефективно застосовувати у конкретному спілкуванні в ролі адресата і адресанта [2, 124]. До стилістичної компетентності відносять такі стилістичні вміння учнів:

- виявляти стилістичні засоби в тексті, визначати їх стилістичну функцію;
- характеризувати стилі мовлення з урахуванням літературних норм української мови;
- замінювати слова доречними синонімами (з урахуванням їх стилістичного забарвлення) відповідно до стилю мовлення, мовленнєвої ситуації;
- проводити стилістичний аналіз тексту (як свого, так і чужого);
- швидко і доречно вживати мовні засоби з урахуванням стилю, типу і жанру висловлювання;
- утворювати тексти різних стилів, типів і жанрів мовлення;
- аналізувати, редагувати і вдосконалювати стилістично диференційовані тексти.

У процесі практичної діяльності учнів, систематичної роботи із стилістики перелічені вміння поступово перетворюються у навички, і особистість стане стилістично компетентною.

Методика формування стилістичної компетентності старшокласників – невід’ємна частина системи роботи по засвоєнню всього шкільного курсу рідної мови. Основою розвитку стилістичної компетентності учнів є процес пропедевтичного вироблення стилістичних умінь і навичок (початкова школа), формування основних знань, умінь та навичок із стилістики (основна школа) і їх поглиблення та систематизації (старша школа). Стилістичні вміння і навички старшокласників базуються на теоретичних засадах лінгвістики, що включає шість основних стилів мовлення з характерними, особливими мовними ресурсами – типи і жанри мовлення. Процес формування й удосконалення стилістичної компетентності учнів старших класів відбувається з допомогою системи вправ і завдань, спрямованих на практичне ознайомлення учнів із літературними нормами української мови і

формування умінь використовувати мовні одиниці у власному мовленні.

Для поглиблення і систематизації найважливіших відомостей із стилістики, розвитку стилістичних умінь і навичок учнів необхідно запроваджувати систему спеціальних вправ. Стилістичні вправи – це «усні і письмові вправи, що допомагають учням зрозуміти завдання функціональних стилів, основні загальні риси і мовні особливості на фонетичному, лексичному, граматичному рівнях» [8, 120]. В основу пропонованих вправ і завдань із стилістики покладено класифікацію стилістичних вправ М.І. Пентилюк [5], яка виділяє такі їх види: фонетико-стилістичні, лексико-стилістичні, граматико-стилістичні, стилістичні.

Фонетико-стилістичні вправи передбачають виразне читання та аудіювання текстів різних стилів, типів і жанрів мовлення, правильне наголошування слів, інтонування висловлювань, дотримання норм милозвучності мови, добір фонетичних варіантів і складання з ними речень, редагування текстів відповідно до евфонічності їх звучання, аналіз чергування голосних і приголосних звуків. На уроках мови слід звертати увагу на стилістичні функції алітерації й асонансу, що увиразнюють мову, передають певний настрій автора. Важливо добирати тексти, які відображали б красу літературної мови українського народу і разом з тим виконували виховну функцію на уроці. Наприклад: прочитати текст, проаналізувати інтонаційну особливість речень; охарактеризувати фоностилістичні особливості мовних одиниць; визначити стиль, тип і жанр мовлення.

Як гарно на квітчастому лузі навесні! Зачаровано вбираєш зором багатобарв'я кольорів: і ніжну духмяну зелень трав, і переливне буяння квіту, і казкові бризки сонця. У серці зринає спів красі рідної природи і ... сум. Як зберегти оцю красу, нерідко отак ненароком і бездумно понищену?! Бо людині необхідний зв'язок із богинею-природою. Подивіться на чари буйноквіття, почувте волення трави і дерев і все зробіть, щоб нащадкам усміхалася і росила вічну духовність наша найпрекрасніша на світі земля.

(За І. Вихованцем)

Активний словниковий запас школяра – одна з основних умов красивого, доречного, правильного формування і формулювання його думок, і разом з тим один із основних чинників успішної мовленнєвої комунікації. Дуже важливо для розвитку стилістичної компетенції старшокласників використовувати вправи, метою яких є поповнення й удосконалення лексичного запасу школярів. Одним із таких видів роботи є лексико-

стилістичні вправи і завдання, що передбачають аналіз стилістичних значень, відтінків і функцій слів; добір правильного, адекватного синоніма відповідно до ситуації мовлення; редагування текстів з боку їх стилістичного оформлення; стилістичний експеримент; стилістичні завдання творчого характеру; аналіз й усунення лексико-стилістичних помилок. Доречно поєднувати вивчення лексико-семантичної структури мови із аналізом стилістичних можливостей цих мовних одиниць, з подальшим введенням їх у власні висловлювання. Наприклад, проаналізуйте у тексті стилістичні можливості синонімії та антонімії. Складіть речення, в яких відображено стилістичні функції цих мовних одиниць.

Є слова, що білі-білі, як конвалії квітки, лагідні, як усміх ранку, ніжно-сяйні, як зірки. Є слова, як жар, пекучі і отруйні, наче чад... (О. Олесь) Один казав: краще мати краплю щастя, аніж бочку розуму. Інший: а мені краще б мати краплю розуму, аби досягти повноти щастя (Нар. тв.)

Граматики-стилістичні вправи – особливий метод навчання, оскільки застосовується під час роботи над вивченням словотвору, морфології та синтаксису. Граматики-стилістичні вправи передбачають виконання таких завдань: аналіз стилістичних особливостей словотвору; доцільне використання у тексті різних словотворчих засобів, частин мови, граматичних синонімів; виправлення стилістичних помилок граматичного характеру; конструювання речень і текстів різних стилів, типів і жанрів мовлення; стилістичний експеримент; визначення функцій спілкування, мовленнєвої ситуації перед створенням висловлювань; відповідний вибір синтаксичної конструкції, синонімічні заміни різних синтаксичних одиниць, редагування речень щодо стилістичного оформлення, взаємозаміна синтаксичних конструкцій і встановлення їх стилістичної специфіки, зіставлення текстів різних стилів у зв'язку із синтаксичною стилістикою. Основним завданням граматики-стилістичних вправ є аналіз, добір та редагування основних граматичних одиниць мови (слів для морфології та синтаксичних конструкцій для синтаксису) у стилістично диференційованих текстах. Наприклад, визначте стилістичні функції частин мови і синтаксичних конструкцій у тексті.

Шипшина важко віддає плоди.

Вона людей хапає за рукава.

Вона кричить: – Людино, подожди!

О, подожди, людино, будь ласкава.

Не всі, не всі, хоч ягідку облиш!

Одна пташина так мене просила!

Я ж тут для всіх, а не для тебе лиш.

І просто осінь щоб була красива (Л. Костенко).

Спеціально стилістичні вправи – це передусім аналіз текстів різних стилів, типів і жанрів мовлення; конструювання текстів відповідної стилістичної спрямованості з урахуванням ситуації спілкування; стилістичний етюд, стилістичний експеримент. Стилiстична робота займає вагомe, важливе місце в системі вивчення всього курсу української мови. Вона повинна пронизувати більшість уроків рідної мови, проводитися систематично. Кожний розділ мови завершується стилістичною темою з метою закріпити, узагальнити стилістичні відомості про мовні категорії, які були засвоєні під час вивчення. Таку роботу слід проводити на базі стилістично диференційованих текстів, порівнювати стилістичне значення мовних категорій у різних стилях, засвоювати значення стилістичних понять через зіставлення їх суті у зв'язку із лінгвістичним його тлумаченням і відповідністю до стилю, типу і жанру мовлення. Прикладом спеціально стилістичної вправи може бути така: закінчити висловлювання. Тип мовлення – роздум. Які частини тексту ви дописали? Визначте характерні особливості цього типу мовлення.

Що таке мораль? На перший погляд видається, що відповісти на це питання досить легко. Мораль – ось вона, поруч. Вона в мені, в тобі, у взаємовідносинах між людьми ...

Важливими умовами розвитку стилістичної компетентності старшокласників є їхні уміння і навички створювати власні висловлювання різних стилів, типів і жанрів мовлення. Така робота повинна проводитися впродовж вивчення всього курсу української мови, по змозі на більшості уроків. Створити готовий текст – це нелегкий процес, адже обов'язково слід враховувати тему, стиль, тип і жанр мовлення, сферу, умови і мету спілкування. Навчати учнів висловлюватись в усній і письмовій формі мовлення можна не тільки під час написання творів на уроках розвитку зв'язного мовлення, а застосовувати елементи творчих робіт під час виконання класних і домашніх завдань – усний чи письмовий відгук, підготовлене і непідготовлене висловлювання, твір-мініатюру, творчі завдання, діалоги різного типу. Наприклад: Напишіть твір-розповідь у художньому стилі «Літературний герой, який є для мене ідеалом». Уявіть

себе вчителем, який пояснює тему «Розмовний стиль мовлення». Побудуйте усну розповідь. До вас приїхав друг з іншого міста, і вам треба зробити екскурсію по місту. Складіть тези майбутнього опису із використанням стилістично доречних означень, відокремлених означень. Який стиль мовлення використано?

Стилістично компетентною особистістю стає у процесі навчання мови та мовлення, який повинен систематично і послідовно здійснюватися та вдосконалюватися не тільки у шкільні роки, а й упродовж усього життя. У формуванні такої особистості велика роль учителя української мови і вимагає від нього напруженої наукової організації навчальної діяльності, відповідальності за становлення і розвиток майбутнього громадянина України. Створення комунікативного середовища в класі і формування у ньому стилістичної компетентності учнів учитель здійснюватиме успішно, якщо застосовуватиме активні методи навчання, які стимулюватимуть пізнавальну активність і самостійність школярів, залучатимуть їх до активної мовленнєвої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Мовленнєва комунікація. – Київ, Центр навчальної літератури, 2004. – 472 с.
2. Біляєв О.М. Культура мовлення вчителя-словесника // Дивослово. – 1995. – № 1. – С. 37-44.
3. Бутенко Н.Ю. Комунікативні процеси у навчанні: Підручник. – К.: КНЕУ, 2004. – 383 с.
4. Концепція мовної освіти 12-річної школи (українська мова) // Українська мова і література в школі. – 2002. – № 2.
5. Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах / За ред. М.І. Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2004.
6. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика. – К., 1994. – 240 с.
7. Рідна мова 5-11 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К., 2005.
8. Словник-довідник з української лінгводидактики / Кол. авторів за ред. М.І. Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2003. – 149 с.